

Доц. Атанас Милчев и съпругата му, заедно с археологическия екип по време разкопките около връх Острец, Априлци.



ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ НА ВРЪХ ГОЛЯМ ОСТРЕЦ

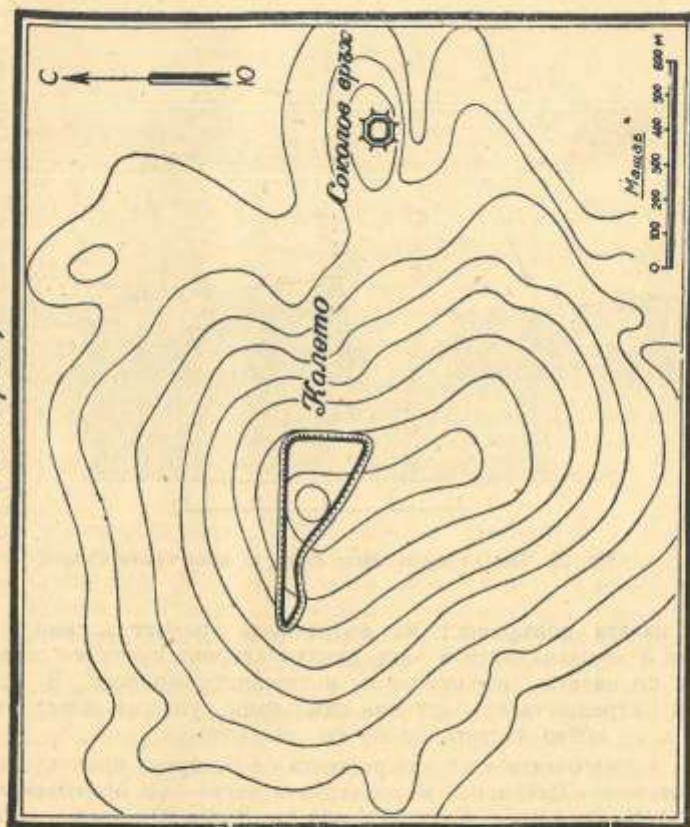
На север от главното било на Стара планина при връх Русалка (Марагидик) се издига уединено върхът Голям Острец. Той е висок 1030 м и представлява малка планина, понеже най-горната му част е продълговато било, което завършва на югоизток с гористия Соколов връх, а на северозапад с малко плато, наречено Калето, обрасло с висока папрат. Върхът Голям Острец е естествена непроходима местност (вж. карта III, табл. XIII, обр. 1, 2 и 3). Особено високо се издига в югоизточната му част Соколовата скала, наречена така, понеже над нея се вият само соколи. Южните склонове са отвесни и непроходими. Източната част е също непроходима. Проходими са само отчасти северните и западните склонове, обрасли с букова гора, обаче и те са твърде стръмни. Между Калето и Соколов връх има малка падина. Върхът Острец се намира на 3 км на изток от с. Острец, Троянско.

Северозападната част на връх Острец не случайно се нарича Калето. През лятото на 1951 г. направихме съвместно с Ковачев и Йонков предварителни проучвания и се установи, че тази част, която се нарича Калето, има следи от тракийска крепост, отнасяща се към IV в. пр. н. е. Това може да се установи от керамиката, която открихме по повърхността. Животът в тази крепост прекъсва през III в. пр. н. е. и отново се възобновява през епохата на късното римско владичество, IV—V в. н. е. Тракийската крепост на връх Голям Острец представлява твърде голям интерес за нас, понеже се свързва с цялостното проучване на този край, особено за тракийската епоха. През 1951 г. направихме план на самата крепост, през лятото на 1953 г. предприехме нейното частично разкопаване. Археологическата експедиция имаше следния състав: ръководител Атанас Милчев, сътрудници: Н. Ковачев (учител), Хр. Йонков (студент) и Недялко Гализов (пенсионер, член на музейния комитет в гр. Севлиево). На 21 юли 1953 г. предприехме разкопаването на югоизточната част на тракийската крепост. Целта на разкопките бе да се проучи част от крепостната стена и част от вътрешността на самата крепост. Повърхността на вътрешната крепост заема площ от около 5 дка, а бе разкопана само една незначителна част от около 150 кв. м.

При разкопките се оказа, че тази важна крепост е твърде много разрушена от каменарите. Югозападната ѝ част е била дълги години каменна кариера за вадене на плочи. Културният пласт тук е унищожен напълно. Такова разрушение е ставало и в другите страни на крепостта. Твърде много са разрушили крепостната стена и са разбъркали културния пласт и иманярите, тъй като съществуват много легенди за наличието на огромно богатство в крепостта, за няколко казана със злато, за подземни входи и т. н.

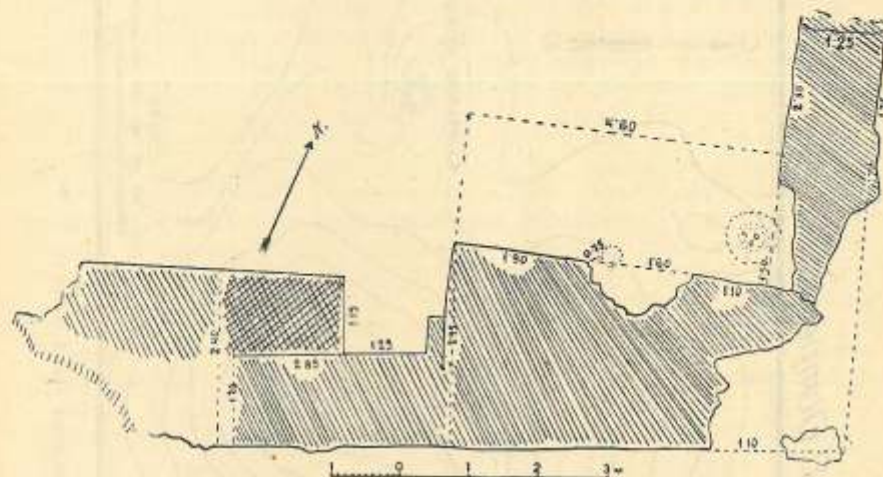
При разкопките се установи, че тук има две различни културни пласта. Първият се отнася към IV—V в. от н. е., към епохата

в Т. Острец



III. Карта на връх Голям Острец

на късното римско владичество, а вторият пласт — към V—IV в. пр. н. е. Дебелината на първия културен пласт достига до 60 см, а на втория — до 1,40 м, но на много места тези два пласта са разбъркани. Характерно е да се отбележи, че първият културен пласт се явява



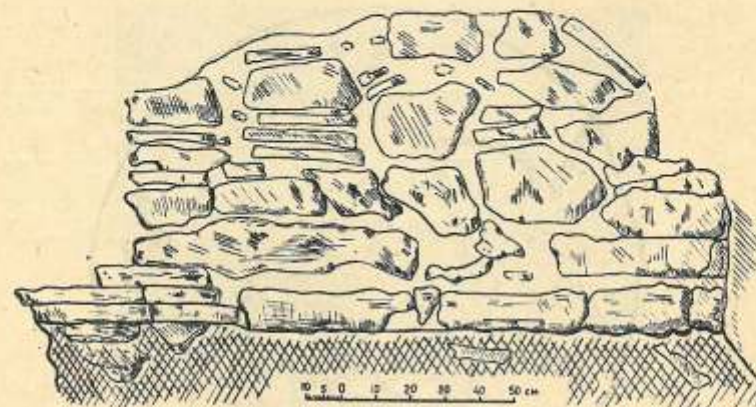
Обр. 20. Част от крепостната стена на връх Голям Острец

не по цялата повърхност на вътрешната крепост, а само в югоизточната и югозападната ѝ част, докато вторият културен пласт преминава по цялата повърхност на вътрешната крепост. В северната част на вътрешната крепост има само един културен пласт от V—IV в. пр. н. е., който достига до 60 см дълбочина.

В югоизточната част на крепостта бе разкрита крепостната стена на протежение 2,60 м и в югозападната част — на протежение 4,80 м (табл. XIII, обр. 1, 2 и 3; табл. XIV, обр. 1 — 3, обр. 20). Крепостната стена с малки изключения е изградена от неголеми каменни блокове, и то предимно от плочи, поради характера на местността. Тук има изключително мек пясъчник. Сиенит и гранит липсват по цялото протежение на връх Голям Острец. Крепостната стена, изградена от плочести камъни, не изглежда много масивна (табл. XIII, обр. 2 и 4, обр. 21). Само като имаме предвид местния камък, можем да си обясним защо се явява тази голяма разлика в градежа на нашата крепост от тракийските крепости през V—IV в. пр. н. е., които познаваме в Копринка, Казанлъшко, с. Лисичево, Кърджалийско, с. Гледка, Кърджалийско, с. Драгойново, Първомайско, в гр. Пловдив и другаде. Гра-

дежът е сух, без хоросан. Никъде не се откриха следи от градеж с хоросан. Липсват също фрагменти от тухли.

В югозападната страна на крепостната стена се открит вход, широк 1,25 м (табл. XIV, обр. 1, обр. 20). И действително и днес



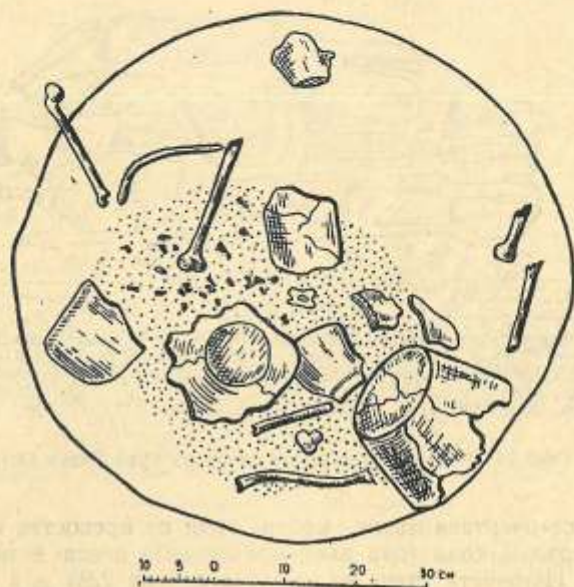
Обр. 21. Част от крепостната стена на връх Голям Острец

тук ясно се очертава пътят, който води от крепостта по посока на Соколов връх. Около този вход крепостната стена е значително надебелена. Източната стена на входа е дебела 2,95 м, а западната — 2,40 м. Източно от входа се очертава предполагаема правоъгълна кула с дължина 4,60 на 2,45 м. Височината на зида на кулата е запазена от 65 до 100 см (обр. 20; табл. XIV, обр. 1, 2 и 3).

Под зида на кулата бе открито огнище, което заема грамадна площ и има форма на неправилен кръг с диаметър 4,60 м на 2,45 м. От откритите въглени, пепел, три човешки зъба, прегорели човешки кости и кости на домашни животни се установи, че тази площ е представлявала кладата, на която са били изгаряни човешки трупове.

И действително близко, само на 95 см на изток от кладата, се откри погребение с изгаряне на 1,35 м дълбочина. В погребението бяха открити четири глинени съда във фрагментно състояние, прегорели човешки кости, въглени и пепел. Погребението е извършено по следния начин: след като е бил изгорен мъртвецът на кладата, прегорелите кости заедно с въглените и пепелта са били поставени в четири глинени урни. Урните били поставени на специално приготвено място, чиято основа е била покрита с плочки. Освен урните друг погребален инвентар не бе открит. Глинени съдове са изработени на ръка от недобре пречистена глина, която съдържа едри пясъчни зърна. Изпичането не е добро. Съдовете имат цилиндрична

форма с плоско дъно и верьовъчни орнаменти. По някои съдове бяха открити и пъпки, орнаментирани с кръстове (табл. XV, обр. 1 и 2). Отвън съдовете имат тъмнокафяв цвят, а отвътре — чер, опушен. Тази керамика е характерна за траките през V—IV в. пр. н. е. На 2,25 м



Обр. 22. Погребение в крепостта на връх Голям Острец

на изток от кладата, точно където вътрешният югоизточен зид е разрушен, се откри второ погребение с изгаряне (обр. 22; табл. XV, обр. 3). То е било устроено по същия начин както първото. Различие имаше само в това, че отгоре то бе покрито с грамадна плоча, дълга 3,10 м и широка 80 см. При второто погребение имаше също беден инвентар от три разтрошени глинени урни. Запазени бяха прегорели човешки кости, въглени и пепел. Керамиката е напълно еднаква с керамиката на първото погребение. Интересно е да отбележим, че една част от двете погребения отива под самия зид на крепостната стена. Може да се предполага, че преди започването на градежа на крепостната стена са били принесени човешки жертви и погребани в основата на зида. Бедният инвентар и при двете погребения навежда на мисълта, че тук са принесени в жертва два тракийски роба.

Обичаят да се принасят човешки жертви, да се вграждат човешки сенки при постройка на мостове, крепости и др. е бил ши-

роко разпространен у много древни народи. Той е отразен и в нашите народни песни.

Крепостната стена навсякъде има еднакъв строеж и е дебела от 1,90 до 2 м. Тя се очертава много добре на всички страни с из-

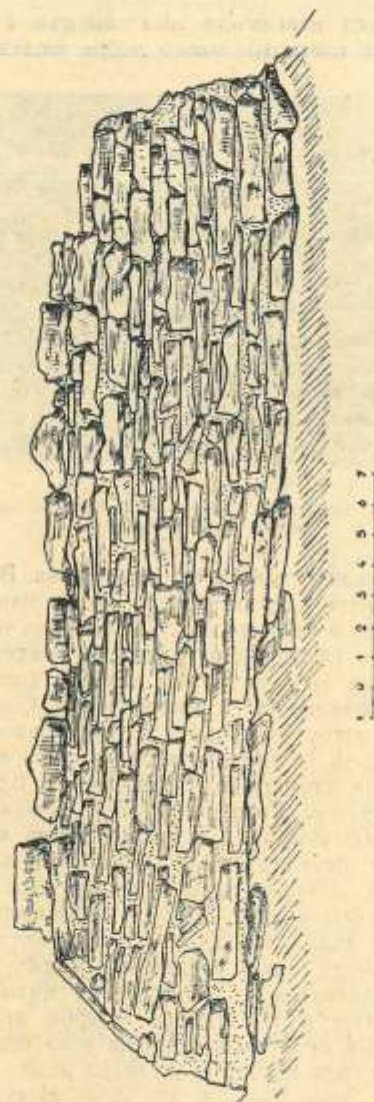


Обр. 23 а. Част от стената на осмоъгълната кула на Соколов връх — връх Голям Острец

ключение на запад, където е напълно разрушена. Вторичен градеж е открит само в западната част от входа, но не напълно сигурно. Навсякъде се откри един и същ градеж. От епохата на късното римско владичество не се откриха никакви следи от градеж.

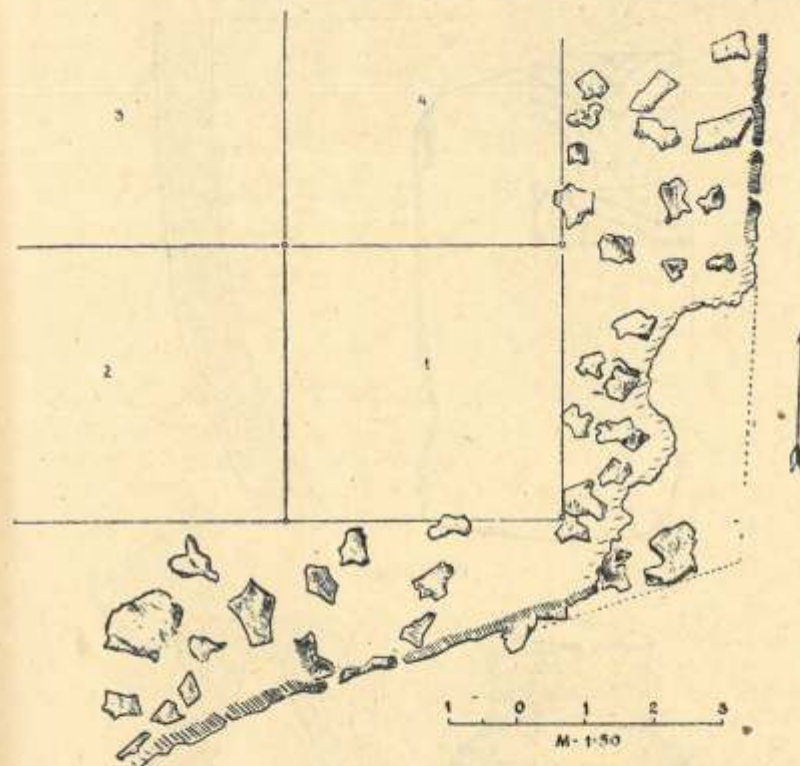
За да доизясним този начин на градеж, разкопахме и запазената малка част от градена стена в местността „Соколов връх“. Тя се намира на 500 м на изток от крепостта. При разчистване на стената бяха открити фрагменти от типичната за V—IV в. пр. н. е. тракийска керамика. Разкрита бе стената на протежение 3,20 м. Височината на запазения зид е 80 см. Тази стена има напълно същия сух градеж от плочести камъни както градежът на крепостната стена (обр. 23 а, б). Зидът прекъсва в другите страни и е напълно разрушен от каменарите. Поради характера на местността, където се намира тази стена, заключаваме, че тук е била изградена осмоъгълна кула със стена, не по-дълга от 3,5 м. Самата местност, която представлява пресечен конус, високо издигащ се над околната скалиста повърхност, не позволява да бъде построена нито четвъртита, нито правоъгълна кула. Оттук се открива широк хоризонт на всички страни. Тази кула въз основа на градежа и на глинени фрагменти, които бяха открити при разкопаването на зида, свързваме с крепостта и я отнасяме към V—IV в. пр. н. е. И тук не бяха открити никакви следи от римски градеж.

В крепостта на 200 м североизточно от входа бе разкрита шахта за вода (табл. XVI, обр. 1) с диаметър 4 м. Изчистването



Обр. 23 б. Част от стената на осмолълната кула на Соколов връх — връх Голям Острец

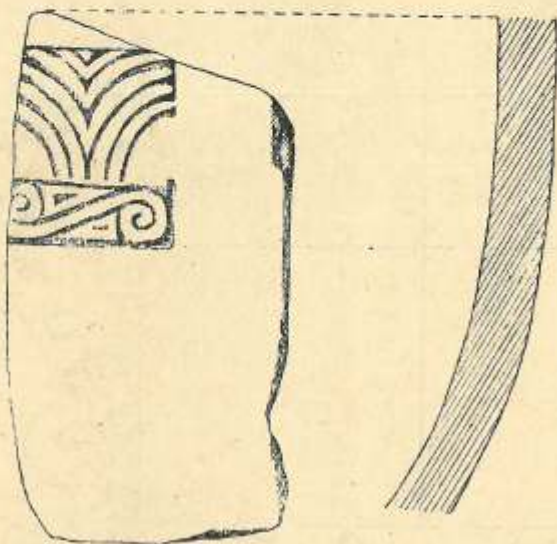
беше много трудно, затова можахме да достигнем само на 6 м дълбочина. При изчистването на насипната пръст и срутените камъни в шахтата бяха открити много фрагменти от керамика, еднакви с разгледаната по-горе (табл. XVI, обр. 2). Тук бе открита и една брон-



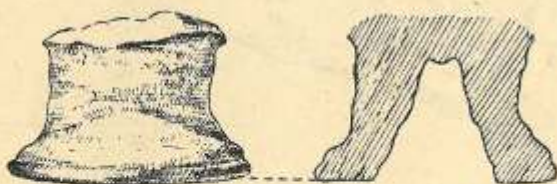
Обр. 24. Част от крепостната стена на връх Голям Острец

зова масивна фибула — тракийски тип (обр. 43 б), дълга 4,4 см, висока 1,2 см. Иглата е отчупена. Лъкът е направен от объл тел, който в средата е по-дебел, а в двата края — изтънен. В предната част на лъка има три дълбоко врязани ивици. Задният му край прави една спирална завивка и преминава в игла. Предният край преминзва в иглодържател с жлеб за закопчаване на иглата. Иглодържателят преминава право нагоре почти в прав ъгъл и завършва с главичка на гвоздей. В горната част на тази главичка са врязани дълбоко две ивици,

които се пресичат и образуват кръст. Такъв врязан кръст срещаме като орнамент доста често по пъпките на глинени съдове, открити в крепостта. Този тип фибула е напълно идентичен с описания по-горе (табл. IX, обр. 2) от могила № 4. Всички приведени аналогии



Обр. 25 а

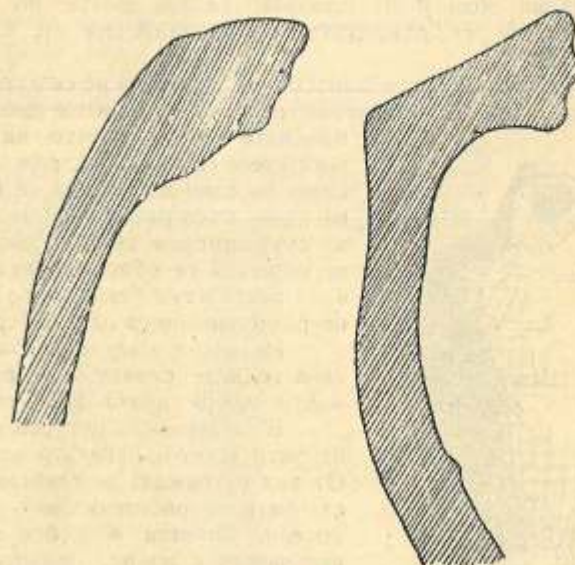


Обр. 25 б

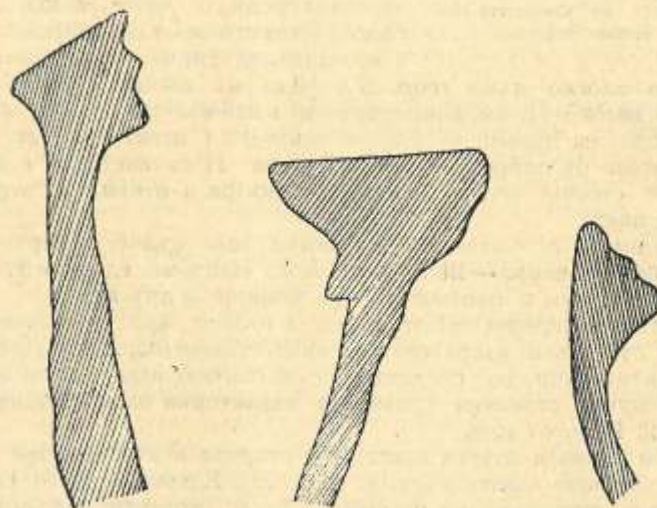
Обр. 25 а, б. Фрагменти от керамика, открити в горния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

на фибулата от могила № 4 се отнасят и за тази фибула. Този тракийски тип фибула се датира към IV в. пр. н. е. Благодарение на нея и на още една, която описваме по-долу, можем със сигурност да датираме доста точно самата тракийска крепост на връх Голям Острец, а именно към IV в. пр. н. е.

Независимо че на източния склон, близо до билото на самия връх Голям Острец, има изворна вода, самата крепост е била осигу-



Обр. 26 а



Обр. 26 б

Обр. 26 в

Обр. 26 г

Обр. 26 а, б, в, г. Профили на фрагменти от глинени съдове, открити в горния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

рена с изобилна вода и от шахтата. Такива шахти, но много по-малки по размери са откритите и в тракийския гр. Севтополис при с. Копринка.¹

В разкопаната 128 кв. м площ близо до входа не се разкриха ясно очертаващи се зидове от постройки (обр. 24). Тук имаше много камъни, пръснати от срутването на крепостната стена (табл. XIII, обр. 3, обр. 24). Само на едно-две места се очертаваха на едно късо разстояние от 2 м следи от сух каменен градеж, но този зид не може да се обясни, понеже културният пласт и тук беше много разбъркан от разкопаванията на иманяри.

На места, където не бяха разбъркани земните слоеве, се проследяваха много добре двата културни пласта.

В по-горния културен пласт бяха открити много фрагменти от керамика. От тях се глежда, че глинени съдове са били изработени на грънчарско колело. Глината е добре пречистена, изпичането е добро, отвътре и отвън съдовете имат сив шиментен цвят (обр. 25 а, б и 26 а, б, в, г). Има фрагменти и с червенокеремиден цвят (табл. XVII, обр. 1). Открито бе и едно глинено съдче с крушовидна форма, без дръжка и с



Обр. 27. Глинено съдче от горния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

подчертано плоско дъно (обр. 27). Част от шийката му е отчупена. То е високо 6,5 см, диаметърът му в най-издута част е 4,5 см, а диаметърът на дъното — 2,2 см. Съдчето е изработено на грънчарско колело от добре пречистена глина. Изпичането не е добро. При миене стените му се развиват. Отвътре и отвън има червенокеремиден цвят.

По форма и по начин на изработка това съдче е характерно за късноримската епоха — III, IV в. от н. е. Напълно еднакви глинени съдчета са открити в околностите на Свищов и другаде.

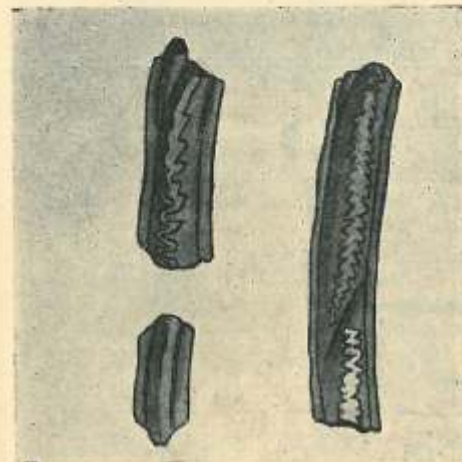
Особено интересни са откритите в първия културен пласт три фрагмента от гривни, направени от синьо стъкло (обр. 28). Те са богато орнаментирани по средата със зигзагообразни жълти и бели ивици. Подобни стъклени гривни са характерни за късноримската епоха — III, IV в. от н. е.

В този първи културен пласт бяха открити и две железни малки ножчета със силно извити върхове (обр. 29). Едното е дълго 12,5 см, с максимална широчина на острието 1,3 см; другото е дълго 9 см

¹ Материали, непубликувани.

заедно с дръжката; максимална широчина на острието — 1,3 см. Тези ножчета по своята форма могат също да се отнесат към късноримската епоха у нас.

Както при стената, така и тук строителен материал от римската епоха не се откри.

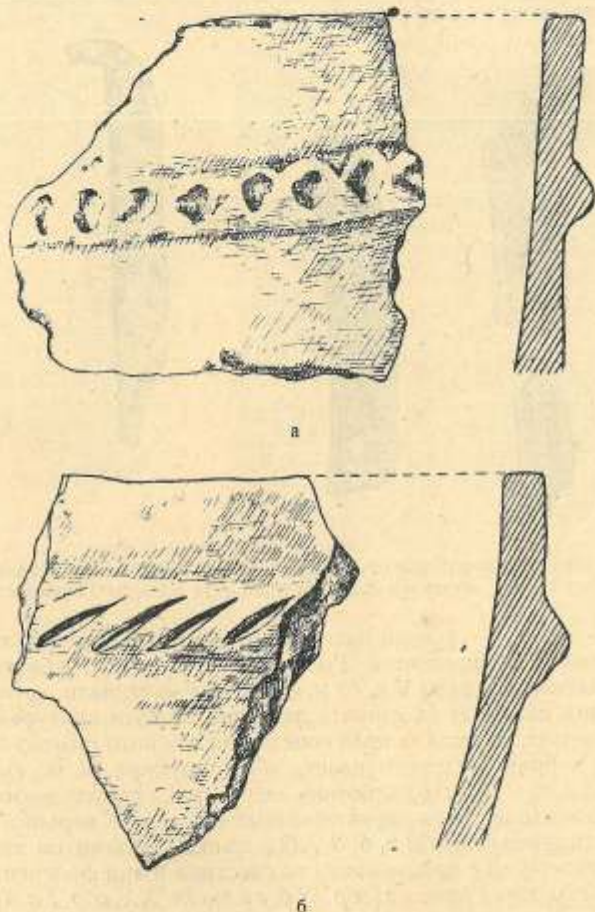


Обр. 28 и 29. Фрагменти от стъклени гривни и две железни малки ножчета от горния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

Въз основа на всички находки, открити в първия културен пласт, правим извод, че крепостта Голям Острец е била обитавана и през III—IV, а може би и през V в. от н. е. Вносни материали, като стъклените сини гривни, спомагат за точното датиране на този културен пласт и на самата крепост, обитавана през епохата на късното римско владичество.

Във втория културен пласт, който започва на 60 см и достига някъде до 1,40—1,60 см дълбочина, се разкриха твърде много фрагменти от глинени съдове. Те се характеризират със своите верховъчни и листовидни орнаменти (обр. 30 а, б, 37, 38), пълки с рязани по тях кръстове. Особено интересен е орнаментът със свастика и три фрагмента, орнаментирани със змийска опашка (обр. 31 б, в и табл. XX, обр. 1 а, б), свастиката бе открита на два глинени фрагмента (обр. 31 б, табл. XX, обр. 1 а). Повечето от откритите глинени съдове бяха във фрагментно състояние, имат цилиндрична форма с една дръжка (табл. XXIII, обр. 1, обр. 34, 35 б, 36) или камбановидна с подковообразни прилепени дръжки, симетрично разположени една срещу друга (обр. 32 а, табл. XXIII и XXIV, обр. 1). Изработени са повечето на ръка. На грънчарско колело са изработени глинени съдове предимно във форма на паници, а също съдове, подобни

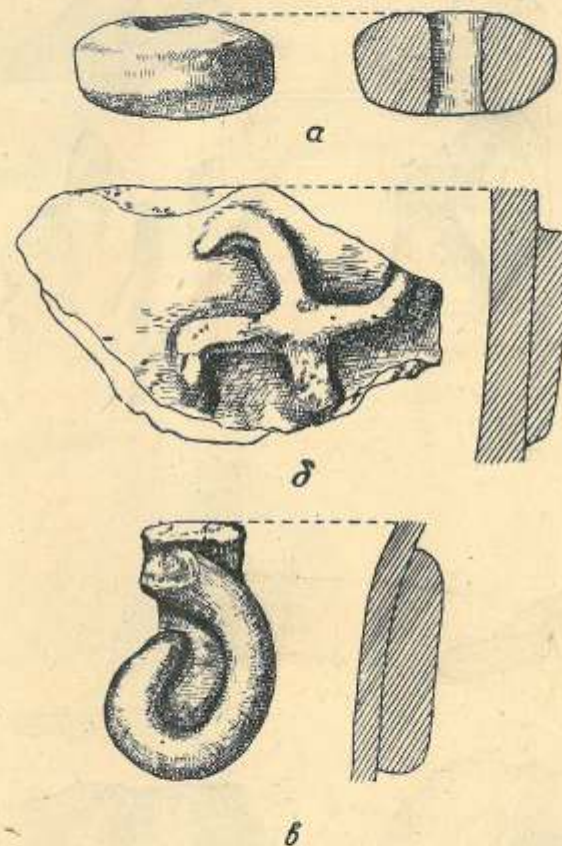
на киликси, с две неголеми хоризонтални дръжки при устието (обр. 33а, б). Отвън и отвътре фрагментите имат тъмносив, а някои сив и тъмнокафяв цвят. Повърхността е излъскана. Съдовете във форма на



Обр. 30 а, б. Профили на фрагменти от керамика от долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

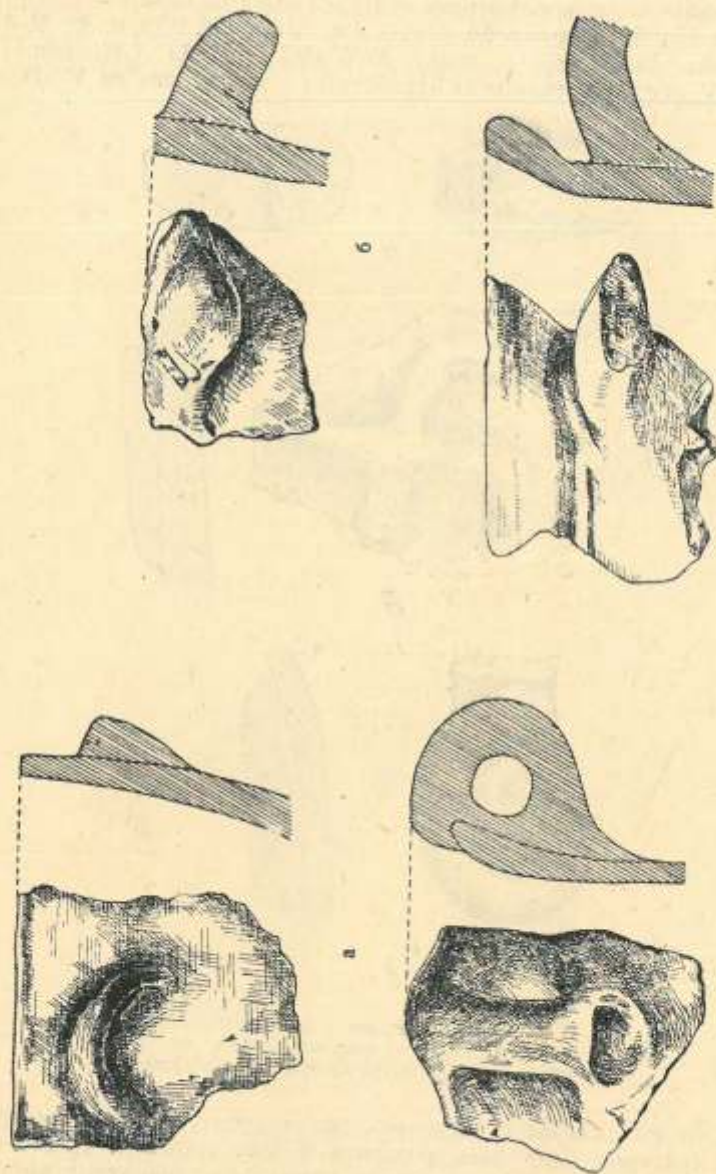
киликси имат отвътре и отвън черен цвят с излъскана повърхност и изглеждат като покрити с чер фирнис (табл. XVIII, обр. 1 и табл. XIX, обр. 1). Открити бяха много глинени и каменни прешлени за вретено (табл. XVIII, обр. 1; табл. XX, обр. 1а и обр. 31а).

Описаната керамика от втория културен пласт по своите орнаменти (обр. 31 б, в, 37 и 38), форма (обр. 32 а, б, в, г, 33 а, б, 34, 35 а, б, 36, 39, 40, 41, 42; табл. XVIII, обр. 1; табл. XIX, обр. 1; табл. XXII, обр. 1; табл. XXIV, обр. 1) и техника на изработване е характерна за V—IV в.



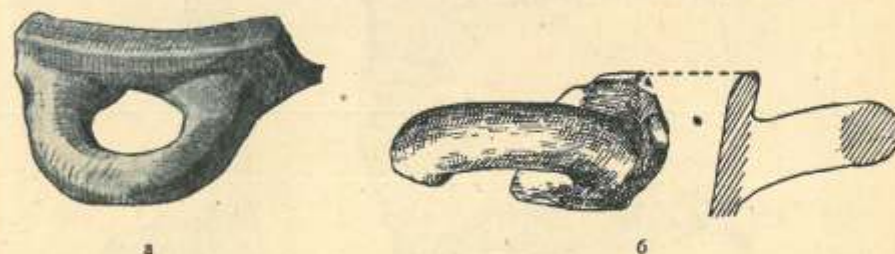
Обр. 31 а, б, в. Глинен прешлен и фрагменти от керамика с орнаменти от свастика и змийска опашка от долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

пр. н. е. и се свързва с местното производство на древните траки. В този културен слой бяха разкрити и три хромела, древен тип, състоящи се от два добре излъскани камъка от страната, с която се работи за стриване на зърното (табл. XXI, обр. 1). Открити бяха и

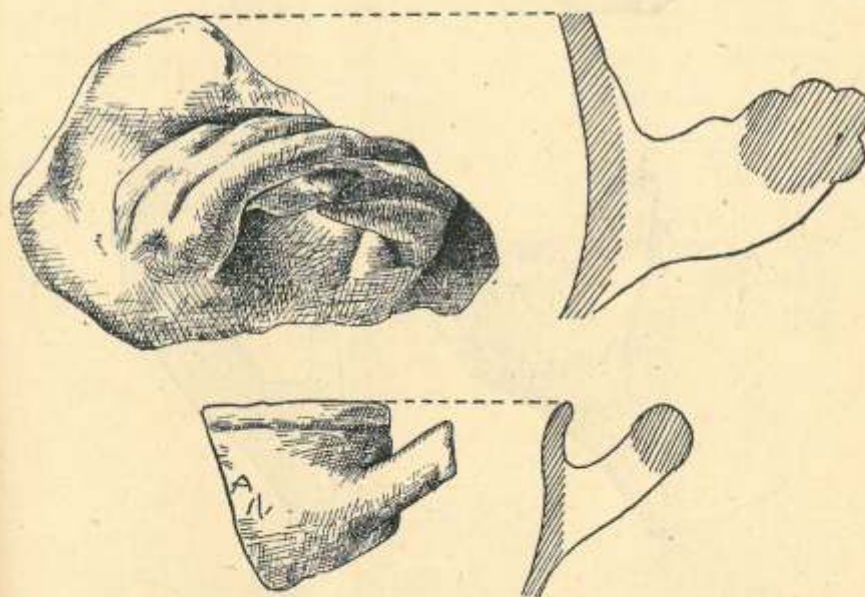


Обр. 32 а, б, в, г. Характерни дръжки от глинени съдове с профили, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

няколко бойни каменни топци, служили при отбрана на крепостта. Твърде интересна е откритата в долния културен пласт каменна формичка за отливане на метални предмети. Също интересна находка пред-



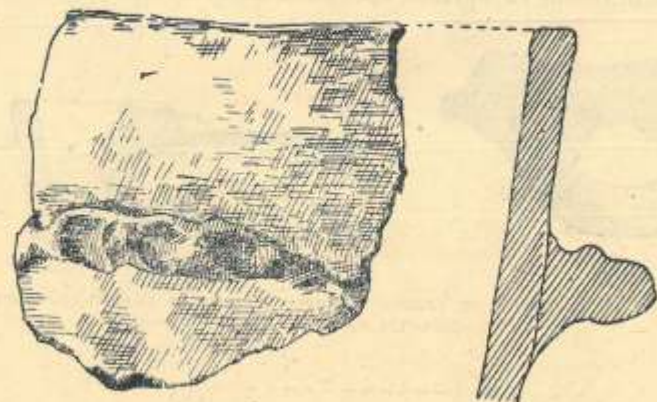
Обр. 33 а, б. Дръжки от глинени съдове, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец



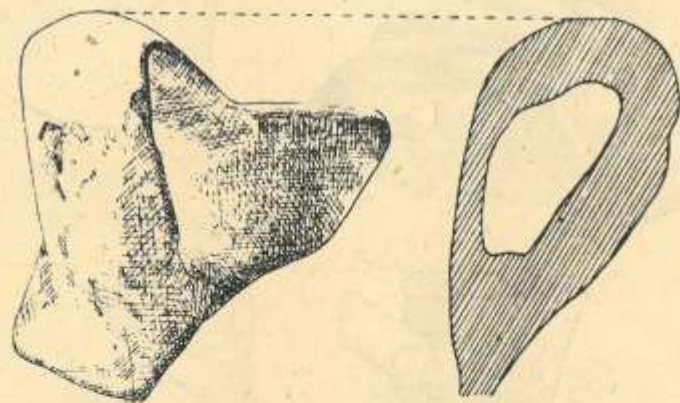
Обр. 34. Характерни дръжки от глинени съдове с профили, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

ставява и един камък с вдълбани две кръгли дупки и две врязани линии. Тези находки ясно говорят за местното производство на метални предмети и за производство на каменни прешлени (табл. XXI, обр. 2).

Открита бе и една дълговидна тракийски тип фибула (обр. 43 а), дълга 4,7 см и висока 2 см. Иглата е отчупена. Лъкът е направен



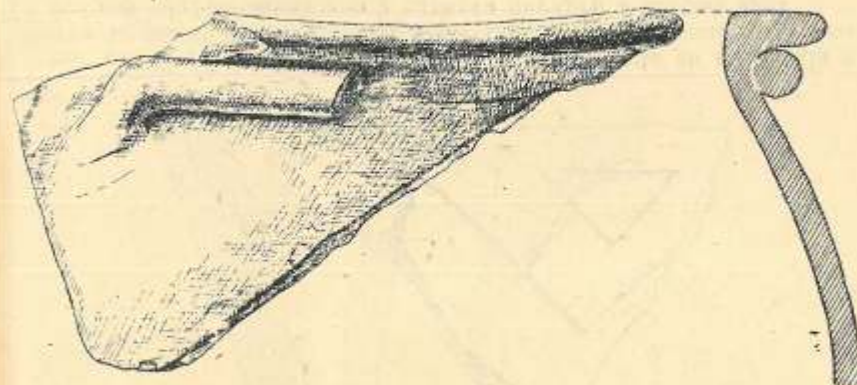
a



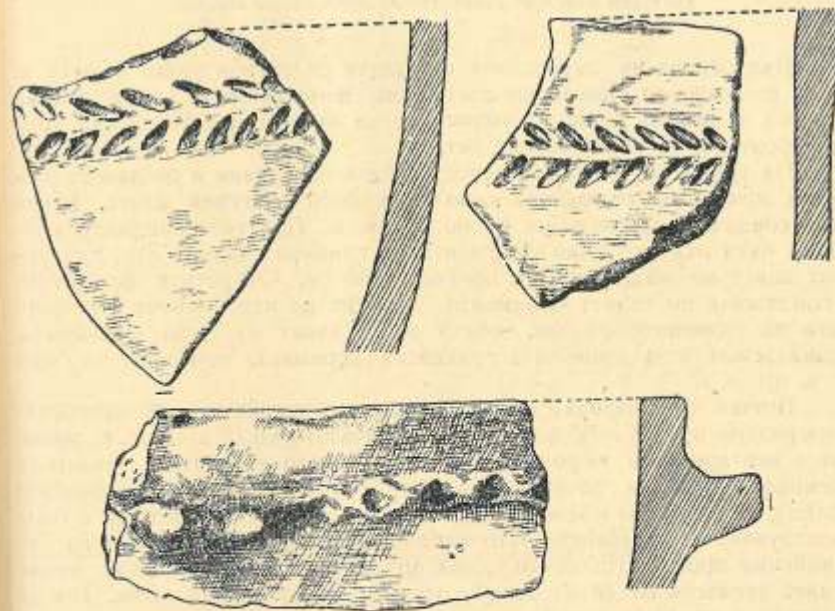
b

Обр. 35 а, б. Дръжки от глинени съдове с профили, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

от объл тел, който в средата е по-дебел, а в двата края е изтънен. Иглодържателят преминава нагоре почти под прав ъгъл и завършва с главичка на гвоздей.

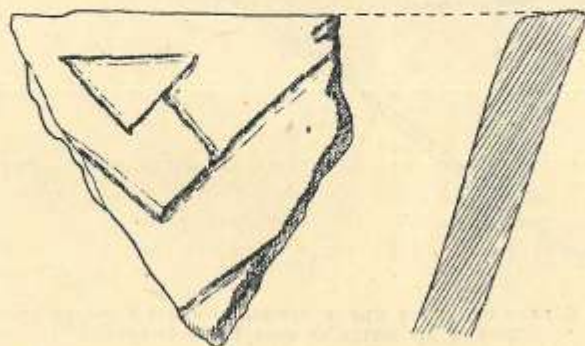


Обр. 36. Дръжка от глинени съд с профил, открита в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец



Обр. 37. Орнаментирани фрагменти от керамика с профили от долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

Тази фибула е напълно еднаква с описаните по-горе фибули — едната от могила № 4, а другата от шахта за вода, която се намира в крепостта на връх Голям Острец.



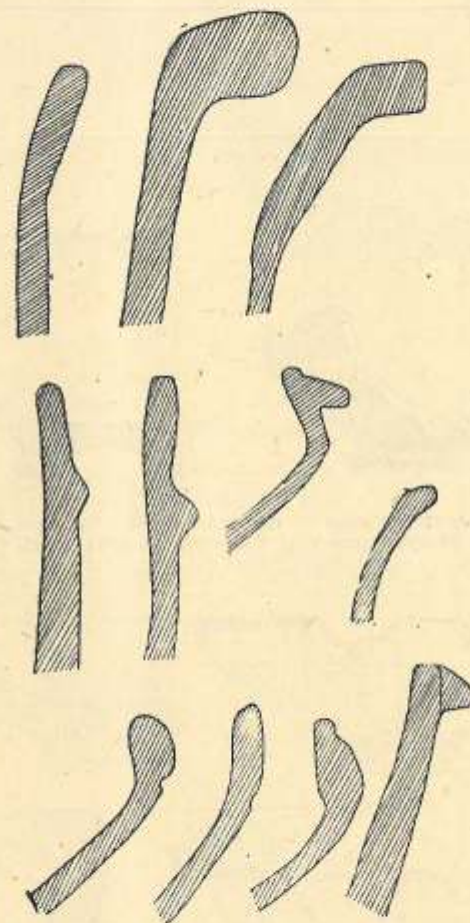
Обр. 38. Орнаментиран фрагмент от керамика с профил от долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

Въз основа на аналогичните фибулата се датира също към IV в. пр. н. е. Този тип тракийски дъговидни фибули бяха досега голяма рядкост за нашите земи. С публикуването на тези три фибули от този тип броят им се увеличава на пет.

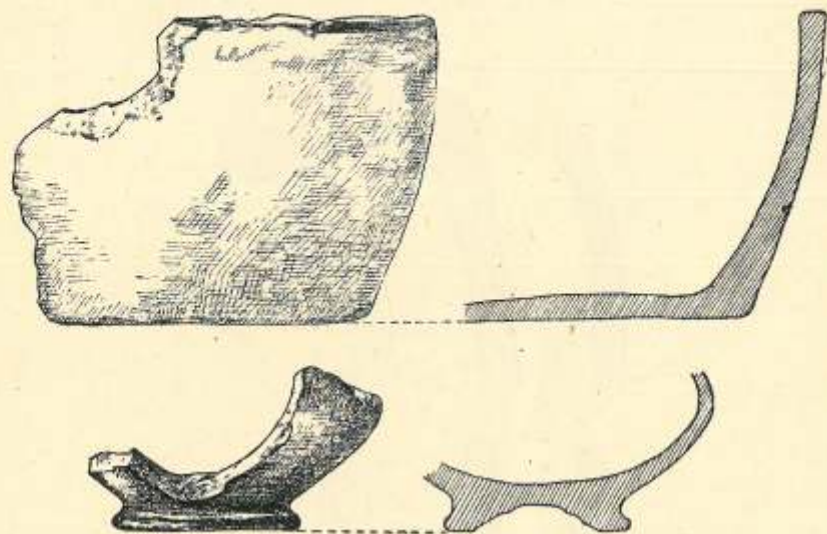
На три места вътре в крепостта бяха направени и сондажни разкопки, при които се разкри само тракийски културен пласт. Всеки един сондаж заемаше площ от по 16 кв. м. При тези сондажни разкопки бяха открити само фрагменти от глинени съдове. Тук културният пласт не надвишаваше повече от 60 см. Откритите фрагменти в сондажите по своите орнаменти, техника на изработване, по формата на глинени съдове, които се съставят от тези фрагменти, принадлежат към типичната тракийска керамика, отнасяща се към IV в. пр. н. е.

Всички тези находки ни позволяват да установим, че крепостта е изградена през V—IV в. пр. н. е. В началото на III в. пр. н. е. животът в нея прекъсва вероятно при нападението на келтите, които са преминали Балкана точно тук — през Русалийския (Марагидишкия) проход. В много по-късно време, IV—V в. от н. е., крепостта е била използвана от римляните като наблюдателен пункт за охрана на Русалийския проход. На почти самия връх Русалка (Марагидик) имаме и днес запазени следи от римски градеж — преградна стена. Тук са запазени и следи от римския път.

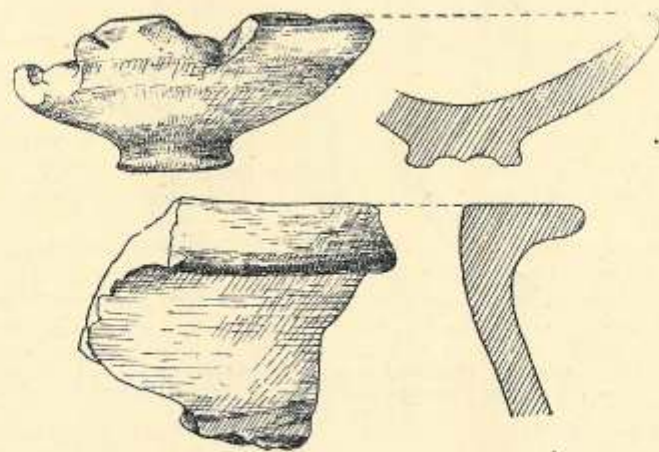
Подобна тракийска крепост бе открита и в местността „Имането“ на югоизток от с. Столът (вж. карта 1). Тази крепост също се на-



Обр. 39. Профили от глинени съдове, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец



Обр. 40. Характерни дъна от глинени съдове с профили, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

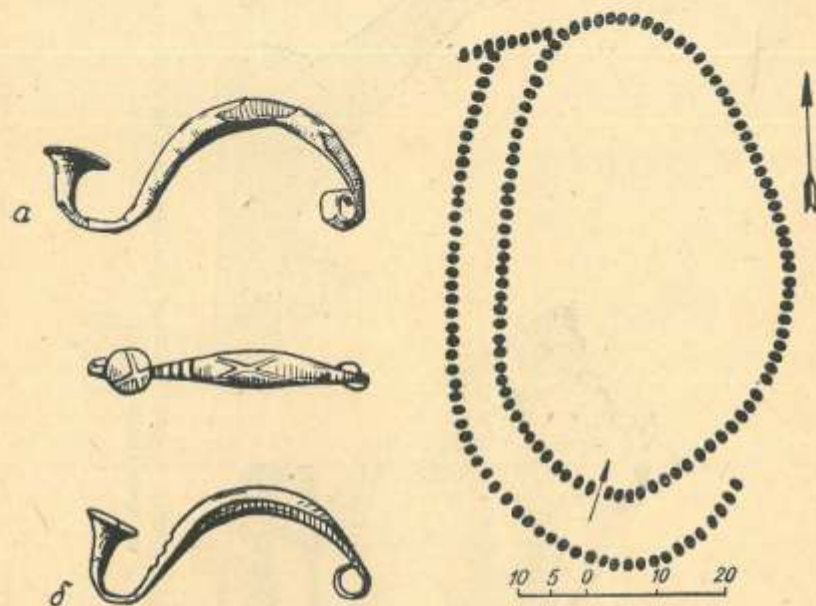


Обр. 41. Характерни дъна от глинени съдове с профили, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец



Обр. 42. Дъно от глинени съд с профил, открито в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

мира на естествено укрепено място. И тук се разкриха крепостни стени със сух градеж, зидани с неголеми каменни блокове (обр. 44). Във вътрешността на крепостта бяха открити два културни пласта. Единият се отнася към V—IV в. пр. н. е., а другият — към IV—V в. от н. е. Това се установи въз основа на откритите глинени фраг-



Обр. 43 а, б. Две дълговидни бронзови фибули, открити в долния културен пласт на крепостта на връх Голям Острец

Обр. 44. План на крепостта в местността „Имането“, с. Столът, Севлиево

менти по повърхността и от направения малък сондаж. Следи от римски градеж не бяха открити никъде. Крепостта престава да съществува в края на IV и началото на III в. пр. н. е. вероятно също при нападението на келтите, които унищожават и крепостта Голям Острец. Тази естествено укрепена местност римляните са използвали през IV—V в. от н. е. като наблюдателен пункт за охрана на римския път, който е минавал близко до крепостта (вж. карта 1).

ИЗВОДИ

Изграждането на могили в некрополите в селата Столът, Кръвеник, Севлиево, и с. Дебнево, Троянско, е извършено по един и същ начин. Въз основа на аналогичните, известни нам погребални могилни строежи от различните части на страната идваме до извода, че този начин на изграждане на могили е характерен само за тракийските скотовъдни племена, които са живеели предимно в планинските и предпланинските райони.

Този извод се потвърждава напълно от откритите находки, от природните условия и от двете открити крепости на връх Голям Острец и местността „Имането“. Тракийските скотовъдни племена са използвали тези крепости за убежище на населението и на добитъка във време на опасност.

Проучените материали, произлизащи от разгледаните по-горе селища в Севлиево и Троянско, ни дават основание да установим, че тракийските скотовъдни племена в тези райони са се намирали в културно отношение на доста голяма висота, познавали са грънчарското колело, умеели са добре да обработват металите, да строят укрепителни съоръжения на естествено защитени места и да поддържат културни и икономически връзки с близки и далечни племена и народи.

Разгледаните по-горе укрепителни съоръжения и развитието на материалната култура на тракийските скотовъдни племена в районите на Севлиево и Троянско ни дават основание да заключим, че те са се намирали в края на първобитния общинен строй, в стадия на „военната демокрация“, в периода на прехода към класовото общество. „Ненапразно — пише Енгелс — се издигат страхотните каменни стени около новите укрепени градове: в техните ровове зее гробът на родовия строй, а техните кули се впиват вече в самата цивилизация.“¹

¹ Фр. Енгелс. Произход на семейството, частната собственост и държавата, С., 1949, стр. 173.

КАРТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЛИЕВСКО И ТРОЯНСКО

